

PATRIK KOZÁR – PATRIK LEKEŠ*

**Vzťah rekodifikovanej štúrovčiny a súčasnej spisovnej slovenčiny
v prekladoch vybraného liturgického textu¹**

KOZÁR, P. – LEKEŠ, P.: The Relationship between Recodified Štúr's Literary Slovak Language and Contemporary Literary Slovak Language in Translations of a Selected Liturgical Text. *Slavica Slovaca*, 58, 2023, No 2, pp. 237-251 (Bratislava).

The subject of the paper is the analysis and comparison of the translations of a selected biblical text in the recodified Štúr's literary Slovak language (J. Roháček: *Život nášho Pána a Spasiteľa Ježiša Krista dľa Ev. sv. Lukáša*, 1916) and at the same time its translation dialogue with the version of the text in the contemporary literary Slovak language (Evangelical translation: *Biblia. Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy*, 2015) in order to identify and compare the congruent and incongruent components of the selected texts.

Translations, comparison, biblical texts, recodified Štúr's literary Slovak language, contemporary literary Slovak language.

Úvod

Preklady liturgických textov predstavujú zložitú a citlivú oblasť lingvistiky a teológie, ktorá si vyžaduje nielen jazykové, ale aj odborné vedomosti o náboženských tradíciách a ich historikom vývoji. Táto téma je mimoriadne dôležitá, keďže liturgické texty sú základným stavebným pilierom kresťanskej liturgie a ich preklad do rôznych jazykov umožňuje lepšie porozumenie a hlbšiu účasť veriacich na bohoslužbách.

Klasický postup translatologickej analýzy má základ v porovnaní a sledovaní negatívnych a optimálnych transformácií, idiolektu a pod. vo východiskovom a cieľovom texte. Z dôvodu absencie východiskového textu pracujeme iba s cieľovými textami. Keďže nemáme relevantnú informáciu o verzii textu (aramejčina/hebrejčina/starogréčtina), z ktorej čerpal J. Roháček, autor prekladu do slovenčiny, zostávame na neštandardnej úrovni dvoch prekladov bez východiskového textu.

Vzhľadom na uvedené sa v tejto štúdii orientujeme len na porovnanie prekladu v reformovanej štúrovčine a súčasnej spisovnej slovenčine. Predkladaná stať pozostáva z dvoch častí. Prvá časť je teoretická a zameriava sa na reflexiu prekladateľských tendencií na pozadí historického vývinu spisovného slovenského jazyka i recipročného vzťahu jazyka a liturgie so zreteľom na filologický a translatologický rozmer biblických textov. Druhá časť má praktický, resp. aplikačný charakter, v ktorej jednak zo všeobecného hľadiska analyzujeme a porovnávame vybrané preklady Máriinho chválospevu, jednak identifikujeme a vysvetľujeme jeho jednotlivé transformácie – ortografické, morfológické, syntaktické a lexikálno-sémantické.

* Mgr. Patrik Kozár, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, patrik.kozar@savba.sk, ORCID 0009-0007-7382-4376; Mgr. Patrik Lekeš, Katedra slovanských filológií Filozofickej fakulty UKF v Nitre, Štefánikova 67, 949 01 Nitra, patrik.lekes@ukf.sk, ORCID 0000-0002-9466-1883.

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 2/0002/21 Liturgický jazyk veriacich byzantsko-slovenskej tradície na Slovensku.

Prekladateľské tendencie v kontexte vývinu spisovnej slovenčiny

O potrebe odborného prekladateľského prístupu k výskumu liturgických textov svedčia výskumy domácich i zahraničných bádateľov. Celkovo v európskom kultúrnom a jazykovom priestore poskytla Biblia prvotné a zásadné impulzy pre rozvoj translatologického výskumu.² Najstaršie zmienky o formovaní teórie prekladu evidujeme už v období existencie civilizácií v Mezopotámii či antickom Ríme, Egypte a Grécku, pretože už vtedy bol známy tzv. *princíp preložitelnosti*. Historický kontext a vývoj translatológie veľmi úzko súvisí s postupným zvyšovaním frekvencie a dejinnými súvislosťami prekladu náboženských textov (napr. preklad *Starého zákona* z hebrejčiny do gréčtiny – *Septuaginta* – alebo preklad *Starého zákona* do latinčiny či produkcia prekladov Konštantína a Metoda a pod.).³ Prvú verziu slovanského prekladu Biblie pripisujeme práve solúnskym bratom Konštantínovi a Metodovi. Na území Veľkej Moravy sa zaslúžili o komplexný preklad Svätého písma, ktorý bol neskôr akceptovaný na používanie počas slávenia liturgie či iných náboženských obradov.⁴

Progresívnosť súdobých prekladov ovplyvnil aj rozvoj duchovnej poézie prostredníctvom mnohopočetne revidovaných a doplnených vydaní evanjelického kancionálu *Cithara sanctorum. Písne duchovní staré i nové* (Levoča, 1636) z pera Juraja Tranovského, evanjelického farára, prekladateľa i vydavateľa píšuceho po latinsky a česky. Medzi najvýznamnejšie prepracované verzie *Cithary* na základe odbornej literatúry patria vydania D. Sinapia-Horčíčku (1684) a S. Hruškoviča (1741).⁵

Po období veľkomoravských sakrálnych prekladov, popri ktorých sa konštituovali aj pragmatické svetské preklady, badáme v slovesnej prekladovej kultúre stáročnú stratu komplexnejších prekladov s výnimkou niektorých čiastkových prekladov liturgických textov. Ako je známe, prvý ucelený preklad Biblie do slovenčiny pochádza až z rokov 1756 a 1759, t. j. predbernolákovskej éry, o ktorý sa pričínili kamaldulskí mníši v Červenom kláštore na Spiši. Ich Kamaldulská Biblia, ukotvená v dvoch rukopisoch a preložená z latinskej Vulgáty, zostala však verejne nepublikovaná.⁶

V literárnohistorickej kontinuite prekladov nemožno nespomenúť i ďalšie významné osobnosti dejín slovenskej literatúry, akými boli B. Tablic⁷ a J. Hollý.⁸ V prekladateľských začiatkoch J. Hollého stojí za zmienku preklad Biblie do národného jazyka, ktorý pre autora znamenal pevný základ a impulz do jeho ďalšej prekladateľskej činnosti. Práve Hollého systematická

² Baker, M. – Saldanha, G. (ed.): Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London and New York: Taylor & Francis Group, 2011, s. 18.

³ Hrdinová, E. M.: Preklad liturgického textu v zrcadle teórie skoposu: na príklade translácie východní Chrysostomov liturgie do češtiny. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013, s. 25.

⁴ Žeňuch, P.: K otázkam prekladu žalmov kamaldulskej Biblie a kalvínskeho žaltára z roku 1752. In Doruľa, J. (ed.): O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 41.

⁵ Bednárová, K.: Rukoväť dejín prekladu na Slovensku I. (18. a 19. storočie). Bratislava: Univerzita Komenského, 2015, s. 26.

⁶ Uvádzané podľa Doruľu, J.: Jazyková situácia na Slovensku v čase vzniku kamaldulského prekladu Biblie. In Doruľa, J. (ed.): O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 10-11; Bednárová, K.: Rukoväť dejín prekladu na Slovensku I., c. d., s. 22.

⁷ Za prvý významnejší fenomén a medzník slovanského prekladania a dejín prekladu je považovaný osvietenско-rokokový básnik B. Tablic (1769–1832), evanjelický kňaz, básnik, historik literatúry, editor, a jeho prekladateľské dielo. V tvorbe a myslení B. Tablica nadobúda preklad celistvejšiu a systematickejšiu podobu než v obdobiach predtým. Náhodnosť strieda zámer pri rozhodovaní v prekladateľských stratégiách. V tvorbe Tablica sú evidentné prvé väčšie knižné preklady, označujúce potrebu uvádzať diela cudzích literatúr do domáceho (literárneho) prostredia.

⁸ Katolícky kňaz, básnik a prekladateľ Ján Hollý (1785–1849), ktorý povýšil akt prekladu na akt výsostne básnický a umelecký, potvrdzujúci platnosť, funkčnosť a životaschopnosť nového spisovného jazyka Bernolákovskej kodifikácie kultúrnej západoslovenčiny z roku 1787.

prekladateľská zaangažovanosť⁹ prerušila na istú dobu jeho umeleckú tvorbu,¹⁰ vďaka ktorej sa vlastne dostal do povedomia verejnosti. V nadväznosti na Hollého prekladateľskú prácu sa žiada uviesť aj preklad Biblie¹¹ kanonika J. Palkoviča,¹² ktorých spájalo prívrženie k A. Bernolákovu a jeho novému kodifikovanému spisovnému jazyku.¹³

Najväčšia zásluha v rozvoji prekladateľskej práce na začiatku 19. storočia je pripisovaná spomínaným J. Palkovičovi a B. Tablicovi. „Začiatkom devätnásteho storočia sa otázky prekladu riešia najmä spod zorného uhla dobových osvietenenských ideálov, rozhodujúcu úlohu nadobúda spoločenská funkcia prekladu.“¹⁴ V 19. storočí zaznamenávame výraznejšie zmeny a posuny vo formovaní prekladateľskej tradície na Slovensku, týkajúce sa predovšetkým nastupujúcich umeleckých konceptov¹⁵ v období preromantizmu (1829 – 1842) a romantizmu (1840 – 1865).¹⁶ V rámci preromantizmu je dôležité podotknúť, že po literátoch číňorodých počas tejto etapy literárneho vývinu nie sú zachované komplexné poznámky či materiály o postavení a funkciách prekladateľskej praxe.¹⁷ Existencia prekladu a vedomie o ňom sa stáva determinované postavením a významom domácej literatúry. „Poslaním jazyka a literatúry bolo akcentovať integráciu slovenského spoločenstva, hodnoty spájajúce sa s pojmom vlasť a národ. Literárna tvorba významovo aj fakticky splyvala s kultúrnym a politickým činom.“¹⁸ Takýto prístup je možné označiť pojmom idea všeslovanskej vzájomnosti, ktorá podľa K. Bednárovej „podporovala najmä v 60. rokoch tzv. dokazovací princíp – preklad bol v podstate iba návodom na čítanie originálu.“¹⁹ Daná myšlienka, presadzujúca spolupatričnosť slovanských národov, bola teda významným prvkom v referenciách prekladateľov, a to aj v negatívnych konotáciách. Svojím spôsobom limitovala význam a estetiku prekladu, rozmanitosť jazykov a literatúr, slúžiacich ako východiskový text, a adekvátnosť samotného prekladu.²⁰

V štyridsiatych rokoch 19. storočia došlo v oblasti štúrovskej kodifikácie k nesúladu, ktorý vyplynul z potreby používateľov jazyka zefektívniť štúrovčinu na praktickej úrovni. Okrem iného štúrovčina nepriniesla ani nijaký zásadný vklad do problematiky liturgického jazyka evanjelikov, a teda aj prekladov sakrálnych textov, ktorým naďalej ostala biblická, resp. kralická čeština. Pôvodná štúrovská slovenčina vyvolala v danom kontexte ohlasy, ktoré vyústili do snahy modifikovať niektoré zásady tejto kodifikácie. Dané úsilie našlo uplatnenie v súhrnnej Hattalovej

⁹ Z prekladateľskej činnosti sú M. Okálom najviac vyzdvihované preklady antickej literatúry (1970, s. 19). O tom pozri viac Okál, M.: Prekladateľská činnosť Jána Hollého. In: Letopis pamätníka slovenskej literatúry. Martin: Matica slovenská, 1970, s. 19–25.

¹⁰ Prvé básne napísal v latinčine a potom v bernolákovskej slovenčine.

¹¹ Vyšiel knižne v bernolákovčine pod názvom *Swatě Písmo starého i nowého zákona podľa obecného latinského od sw: Římskokatolické Církwi potvrdeného, přirovnáním gruntovného textu na světlo widané* (prvý zväzok 1829, druhý zväzok 1832). Všeobecne o jeho prekladateľskej činnosti pozri viac Kraus, C.: K problematike prekladu v období národného obrozenia. In: Slavica Slovaca, 1977, roč. 12, č. 4, s. 296–312; Kraus, C.: K problematike prekladu v období národného obrozenia II. In: Slavica Slovaca, 1978, roč. 13, č. 2, s. 174–191.

¹² Tento Palkovičov počin zvlášť vyzdvihuje aj J. Felix: Felix, J.: Slovenský preklad v perspektíve histórie a dneška. In: Romboid, 1968, roč. 3, č. 2, s. 7.

¹³ Bednárová, K.: Rukoväť dejín prekladu na Slovensku I., c. d., s. 54–55.

¹⁴ Kraus, C.: K problematike prekladu v období národného obrozenia II., c. d., s. 174.

¹⁵ O prekladateľských konceptoch a koncepciách v preromantizme a romantizme pozri viac Popovič, A.: Teórie prekladu v slovenskom romantizme. In: Litteraria VII. – štúdie a dokumenty: z historickej poetiky I. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 132–175.

¹⁶ Bednárová, K.: Rukoväť dejín prekladu na Slovensku I., c. d., s. 58.

¹⁷ Popovič, A.: Teórie prekladu v slovenskom romantizme, c. d., s. 132.

¹⁸ Bednárová, K.: Rukoväť dejín prekladu na Slovensku I., c. d., s. 60.

¹⁹ Bednárová, K.: Rukoväť dejín prekladu na Slovensku I., c. d., s. 60.

²⁰ Bednárová, K.: Rukoväť dejín prekladu na Slovensku I., c. d., s. 60.

kodifikačnej príručke *Krátka mluvnica slovenská* (1852), v ktorej „v porovnaní so štúrovskou kodifikáciou bolo najmä uplatnenie etymologického princípu v pravopise“.²¹

Koncom 19. a začiatkom 20. storočia dospel S. Cambel po detailných analýzach normatívnej *Krátkej mluvnice slovenskej* k rozhodnutiu rekodifikovať spisovnú slovenčinu, ktorej princípy opísal v *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* (1. vyd. 1902). Podnetom na túto úpravu bola nekonzistentnosť jazykovej praxe, pričom hodžovsko-hattalovská kodifikácia umožňovala okrem iného aj frekvenciu archaických jazykových prostriedkov (*ruce, neseš* a pod.).²² „Príčinu tohto stavu hľadal [S. Cambel] v archaizujúcej Hattalovej kodifikácii [...] a v duchu vtedajšej vládnej ideológie aj v oživovaní panslavistických ideí.“²³

Spätosť jazyka a liturgie: filologický a translatologický rozmer liturgických textov

Jazyk možno vnímať ako komplexný jav v rôznych kontextoch: ako hodnotu reprezentujúcu kontinuitu; ako symbol, v ktorom sa odrážajú kultúra, história, konfesia a religiozita spoločnosti; ako signifikantnú črtu, ktorá od seba vzájomne odlišuje jednotlivé spoločnosti. Jazyk nám dáva svedectvo o historickom a kultúrnom vývine society. V danom ohľade prinášajú preklady liturgických textov obraz o náboženskom myslení a religióznej lexike, čo rozširuje pohľad nielen filológov, ale aj laikov, na kultúrnu identitu z pohľadu jazyka, etnickej príslušnosti či politického vplyvu na spoločnosť.²⁴

Slovenský teológ a filozof J. Zozulák na margo jazyka liturgie uvádza, že „v teologickom jazyku Cirkvi neexistuje analógia medzi ľudským jazykom a Božou pravdou“.²⁵ Slová vyjadrené v Evanjeliách sprostredkujú človeku *Božiu pravdu*. Slovo je v tomto smere vnímané ako prostriedok k tomu, aby sa človek postupne dostal k prežívaniu Božieho slova prostredníctvom skúsenosti.²⁶

Hoci sa problematika prekladu liturgických textov primárne rieši na úrovni výskumu klasickej filológie či liturgistiky, je možné tvrdiť, že v určitých smeroch sa výskum realizuje aj v oblasti histórie prekladu. „*Liturgický preklad však napriek tomu ostáva jednou z aktuálnych, t. j. prakticky realizovaných foriem translácie.*“²⁷ Translatológia je ako plne etablovaná veda potrebná pre výskum prekladov liturgie a jej vedecký profil zapadá do korelátov spolupráce liturgistov a filológov na poli interdisciplinárneho výskumu.²⁸

Prekladateľské tendencie v oblasti prekladov Biblie by mali spĺňať atribút presnosti a jasnosti, a to na niekoľkých úrovniach – syntaktickej, sémantickej, terminologickej i gramatickej. Všetky úrovne by mali byť súvzťažné „s kontinuálnym vývinom jazykovo-kultúrneho povedomia a jazykovou tradíciou spisovnosti slovenčiny“.²⁹

Aj Slovenský komitét slavistov v značnej miere prispieva do výskumu prekladov Biblie. Akcentuje sa primárne filologický rozmer výskumu prekladov liturgických textov alebo ich výňatkov do slovenčiny, pričom najväčší význam tu zohráva komparatívny aspekt prekladov

²¹ Krajčovič, R. – Žigo, P.: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2011, s. 184-187.

²² Kačala, J. – Krajčovič, R.: *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 101.

²³ Kačala, J. – Krajčovič, R.: *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*, c. d., s. 101.

²⁴ Žeňuch, P.: O prekladaní evanjeliových textov v prostredí cirkvi byzantského obradu na Slovensku. In Lapko, R. (ed.): *K metodike nového prekladu Svätého písma do slovenčiny*. Mahtomedi: Vision Slovakia, 2016, s. 149-150.

²⁵ Zozulák, J.: *Filozofia, teológia, jazyk*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2005, s. 208.

²⁶ Zozulák, J.: *Filozofia, teológia, jazyk*, c. d., s. 208.

²⁷ Živčák, J.: K problematike typologického zaradenia liturgického prekladu: na príklade slovenského a francúzskeho translátu paschálneho kánonu a veršových stichír Paschy. In: *World Literature Studies*, 2017, roč. 9, č. 2, s. 115.

²⁸ Živčák, J.: K problematike typologického zaradenia liturgického prekladu, c. d., s. 115.

²⁹ Žeňuch, P.: Slovenský komitét slavistov a jeho podiel na medzinárodnom zviditeľňovaní akademických slavistických výskumov. In: *Slavica Slovaca*, 2022, roč. 57, č. 3, s. 205. DOI <https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2022.3.1>.

liturgického textu, ktorý prináša nový pohľad na preklad Biblie vzhľadom na rôznorodosť konfesií a tendencie v jazykovo-kultúrnom vývine slovenského jazyka. „Biblia v spisovnej slovenčine má totiž preukázať jednotu slovenského jazykového myslenia o duchovnej kultúre kresťanského spoločenstva Slovákov používajúcich Bibliu“.³⁰

Vedecký výskum biblických textov a ich prekladov priniesol významné poznatky do kontextu vzťahu spoločenských zmien a ich vplyvu na východiská vzťahu k textom tohto typu. Zmeny v spoločnosti vyústili do výrazných transformácií v rovine jazykovej i roviny reálií v liturgických textoch – vynechávanie pomenovania „panna“ pri označovaní Ježišovej matky a pod.³¹

Na margo skúmanej problematiky J. Vilikovský pripodobňuje proces prekladu shakespearovských diel k prekladom liturgických textov. Podľa autorovho názoru by sa preklady beletristických textov mali realizovať rovnako ako preklady liturgie, aby bolo zamedzené individuálnym, svojráznym interpretáciám textu.³² Z toho vychádza, že preklady náboženských textov musia byť presné, detailné a s podrobnými komentármi, ktoré objasňujú cirkevné reálie.³³

Možno teda konštatovať, že moderné preklady biblických textov majú veľký význam jednak pre šírenie jazykovej kultúry, formovanie literárnej zručnosti či podpory národného povedomia, jednak pre úzku cirkevnú obec. Z hľadiska odbornej literatúry by sa dalo povedať, že preklad Biblie, resp. problém prekladania biblických textov predstavuje pre Cirkev prioritou.³⁴

Na záver uvedených skutočností J. Chovan-Rehák dodáva, že „Biblia ako literárne dielo bezpochyby patrí k najvýznamnejším artefaktom svetovej kultúry“.³⁵ Sväté písmo priebežne podlieha určitým jazykovým aktualizáciám v súlade so spoločnosťou, pre ktorú je určený daný preklad. Človek má tak priestor podieľať sa na konkrétnej podobe Biblie v určitej jazykovej mutácii, čo svedčí o participácii človeka na tvorbe či úprave literárnej formy Svätého písma, a taktiež o tom, že Slovo Božie nie je iba jednorazový akt, lež kontinuálny proces podmienený jazykovými podobami Biblie.³⁶

Analýza a komparácia prekladov Máriinho chválospevu v Evanjeliu podľa Lukáša³⁷

Pre analýzu a komparáciu sme si z prvej kapitoly Lukášovho evanjelia vybrali krátky textový segment týkajúci sa návštevy Márie u Alžbety v Júdovom meste.³⁸ Konkrétne ide o Máriin chválospev,³⁹ ktorý Mária vyslovila počas dialógu s Alžbetou.

Evanjelium ako také označuje dobré správy, radostné zvesti či nejaké pozitívne posolstvo.⁴⁰ Posolstvo prevzaté z evanjelií je úzko späté so životom Ježiša Krista a predstavuje zjavenie

³⁰ Žeňuch, P.: Slovenský komitét slavistov a jeho podiel..., c. d., s. 204-207.

³¹ Vilikovský, J.: Preklad, pravda, globalizácia. In: Preklad a tlmočenie 10: Nové výzvy, prístupy, priority a perspektívy. Banská bystrica: Fakulta humanitných vied UMB, 2012, s. 35.

³² Vilikovský, J.: Preklad literárnej klasiky (Na príkladoch z Williama Shakespeara). In: Preklad a tlmočenie 8. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2009, s. 15.

³³ O problematike prekladu cirkevných reálií pozri napr. Tellingner, D.: Cirkevné reálie v slovenských a českých prekladoch z ruskej literatúry 19. a 20. storočia. In: Opera Slavica, 2019, roč. XXIX, č. 1, s. 35-46.

³⁴ Pavlovič, J.: O niektorých problémoch prekladania textu Nového zákona do slovenčiny. In Doruľa, J. (ed.): O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 153.

³⁵ Chovan-Rehák, J.: K niektorým otázkam jazykovej stránky Biblie. In Doruľa, J. (ed.): O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 183.

³⁶ Chovan-Rehák, J.: K niektorým otázkam jazykovej stránky Biblie, c. d., s. 183.

³⁷ Preklady analyzujeme podľa upravenej metodiky z prác Popovič, A.: Originál. Preklad. Bratislava: Tatran, 1983, 366 s.; Dekanová, E.: Kapitoly z teórie a didaktiky prekladu odborných textov. Nitra: FF UKF v Nitre, 2009, 152 s.

³⁸ V súčasnosti územie severného Macedónska.

³⁹ O interpretácii Magnificatu pozri viac: Gooding, D.: Lukášovo evanjelium: Neboť Syn človeka prišiel, aby hľadal a spasil, čo zahynulo. Prel. Vopálecký, J. – Koželuhová, A. Praha: Návrat domú, 1994, s. 15.

⁴⁰ Podľa Novotný, A.: Biblický slovník. Praha: Kalich – Česká biblická společnost, 1992, s. 162.

a symbol spásy. Evanjeliá nemajú atribúty životopisu, aj keď nám hovoria o Ježišovom živote, ale sú prostriedkom zvestovania spásy v Ježišovi Kristovi. Nad evanjeliom je potrebné sa zamýšľať ako nad niečím, čo v sebe nesie tajomstvo a zjav spásy. V evanjeliu nie je ničivé, všetko „služi spásy“ a „pre spásu bolo napísané“.⁴¹ Jeho slovesná charakteristika sa premieta aj do druhového zaradenia. Na základe svojich špecifických črt ide o samostatne kreovaný literárny druh, ktorý nepredstavuje žiadnu formu životopisu ani pamätí. Úlohou evanjelií je umocniť vieru v Ježiša Krista a v jeho poslanie.⁴²

Totožný sumár Ježišovho života a poslania nám podávajú prvé tri synoptické,⁴³ evanjeliá – podľa Matúša, Marka a Lukáša.⁴⁴ Lukáš ako autor nami vybraného liturgického textu je jediný evanjelista, ktorý uvádza, inšpirujú sa pritom tradíciou starovekých spisovateľov, svoj text prológom v klasickej gréčtine.⁴⁵ Nadväzne na vyššie uvedené aj Lukášovo evanjelium spĺňa charakter odovzdania poslania a nie životopisu.⁴⁶ D. Gooding tvrdí, že v Lukášovom evanjeliu badáme dve významné veľké scény – 1. príchod Pána z neba, 2. odchod Pána do neba. Tieto dva segmenty sumarizujú obraz poslania a spásy v danom evanjeliu.⁴⁷ Podľa *Príručného lexikónu biblických vied* je v evanjeliu podľa Lukáša akcentovaná pozornosť Ježiša venovaná ženám, pričom sám autor, Lukáš, zdôrazňuje výnimočnú rolu žien v živote Ježiša Krista.⁴⁸ Pre náš výskum sme si vybrali pasáž, ktorá sa konštituuje v rámci rozhovoru práve medzi dvoma ženami Máriou a Alžbetou.

Čo sa týka typológie textu, ide o liturgický text s autorským zámerom – sprístupniť Božie slovo každému, kto si chce prečítať Bibliu v jazyku, ktorému rozumie.⁴⁹ Každý preklad má svoje jazykové špecifiká vo vzťahu k príjemcovi a obdobiu, kedy bol realizovaný a vydaný. Príjemcami textu sú odborná i laická verejnosť.

V prekladoch evidujeme odlišné typografické znaky. Preklad v rekodifikovanej štúrovčine má neviazanú formu reči a je súčasťou súvislého textu členeného na odseky. Preklad v súčasnej spisovanej slovenčine má viazanú formu reči a je graficky vyčlenený od súvislého textu.

V nasledujúcej časti príspevku uvádzame celé znenia oboch spomínaných prekladov Máriinho chválospevu:

⁴¹ Korec, J. Ch.: Rok nad evanjeliom. Bratislava: LÚČ, 2000, s. 8.

⁴² Sväté písmo: Nový zákon (Evanjeliá a Skutky apoštolov). Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2000, s. 9.

⁴³ Z gr. synopsis – celkový pohľad, prehľad.

⁴⁴ Sväté písmo: Nový zákon (Evanjeliá a Skutky apoštolov). Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2000, s. 8.

⁴⁵ Ibid, s. 177.

⁴⁶ Podľa: Heriban, J.: Príručný lexikón biblických vied. Bratislava: Don Bosco, 1998, s. 651.

⁴⁷ Gooding, D.: Lukášovo evanjelium: Neboť Syn človeka prišiel, aby hľadal a spasil čo zahynulo. Prel. Vopálecký, J. – Koželuhová, A. Praha: Návrat domú, 1994, s. 7.

⁴⁸ Heriban, J.: Príručný lexikón biblických vied. Bratislava: Don Bosco, 1998, s. 652.

⁴⁹ O danej skutočnosti ako o základnej požiadavke, ktorá posilnila potrebu prekladania Biblie do slovenčiny, pozri zmienku v práci: Žeňuch, P.: K otázkam prekladu žalmov kamaldulskej Biblie a kalvínskeho žaltára z roku 1752. In Doruľa, J. (ed.): O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 43.

Potom riekla Mária: Moja duša zveličuje hospodina, a môj duch splesal nad Bohom, mojim Spasiteľom, že vzhladnul na poníženie svojej dievky. Lebo, hľa, odteraz ma budú blahoslaviť všetky pokolenia, preto že mi učinil veľké veci ten Mocný, a sväté je jeho meno, a jeho milosrdenstvo do pokolení a pokolení bojacím sa jeho. Silu dokázal svojim ramenom, rozptýlil pyšných myslou ich srdca, mocnárov svrhnuť s trónov a povýšil ponížených, lačných naplnil dobrými vecami a bohatých preč poslal prázdnych. Zaujal sa Izraela, svojho služobníka, že by sa rozpamätal na svoje milosrdenstvo, ako bol povedal našim otcom – na milosrdenstvo sľúbené Abrahámovi a jeho semenu na večnosť.

Tabuľka 1: Roháčkov preklad v rekodifikovanej štúrovčine⁵⁰

⁴⁶Vtedy povedala Mária: Velebí moja duša Pána
⁴⁷a môj duch sa rozveselil v Bohu,
v mojom Spasiteľovi,
⁴⁸že zhliadol na poníženie svojej služobnice,
veď, ajhľa, blahoslaviť ma budú
odteraz
všetky pokolenia,
⁴⁹pretože Mocný učinil so mnou
veľké veci,
a sväté je Jeho meno
⁵⁰a Jeho milosrdenstvo s tými,
čo sa Ho boja,
z pokolení na pokolenia.
⁵¹Dokázal moc svojím ramenom,
rozprášil tých,
čo sa povyšovali zmýšľaním srdca;
⁵²mocných zhodil z trónov
a povýšil ponížených,
⁵³lačných nasýtil dobrými vecami
a bohatých prepustil naprázdno;
⁵⁴ujal sa Izraela,
svojho služobníka,
pamätlivý milosrdenstva,
⁵⁵ako povedal našim otcom,
Abrahámovi a jeho potomstvu
naveky.

Tabuľka 2: Evanjelický preklad v súčasnej spisovnej slovenčine⁵¹

⁵⁰ Život nášho Pána a Spasiteľa Ježiša Krista dľa Ev. sv. Lukáša. Prel. Roháček, J. Budapešť: Nákladom britickej a zahraničnej biblickej spoločnosti, 1916, s. 6.

⁵¹ Biblia. Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy. prel. Bándy, J. – Grešo, J. – Kišš, I. Liptovský Mikuláš: Transciscus, 2015, s. 59-60.

Výrazové transformácie v prekladoch⁵²

V procese komparácie vyššie zmienených liturgických textov sa žiada narábať s lingvistikými východiskami prekladu, pretože *lingvistika prekladu* otvára priestor pre analýzy všetkých determinantov jazykového systému, ktoré majú svoje opodstatnenie v procese translácie.

V rámci nami zvolenej komparatívnej stratégie pracujeme primárne s posunmi v jednotlivých jazykových rovinách. Z hľadiska pojmového aparátu považujeme pojmy *posun – zmena – transformácia – substitúcia* za synonymné v súlade s východiskami nitrianskej translatologickej školy.⁵³ Posuny vo vybraných textoch s konfesionálnym zameraním sa javia ako konštitutívne, a preto vyzdvihujeme ich lingvistické aspekty a mikroštylistické prvky, nezaoberajúc sa pritom interpretačnými postupmi.

a) Ortografické transformácie:

Hoci sa ortografia osobitne nevyčleňuje v rámci jazykového systému, súvisí so všetkými jazykovými rovinami, najužšie však so zvukovou rovinou. Nasvedčuje tomu fakt, že úroveň ovládania pravopisu používateľov slovenského jazyka ovplyvňuje nielen poznanie pravopisnej normy pri písaní grafém i/í alebo y/ý po obojakých spoluhláskach vo vybraných slovách a pri písaní cudzích lexém, ale aj dôkladné si osvojenie pravidiel vyplývajúcich z korektného písania veľkých písmen, interpunkčných i diakritických znamienok a v neposlednom rade z fonetických javov, akými sú znelostná asimilácia či rytmický zákon. Na základe spomenutého v analyzovanej pasáži daného liturgického textu reflektujeme posuny z ortografického hľadiska, pričom danú jazykovú oblasť diferencujeme z titulu závažnosti jednotlivých zmien.

Pre nábožensky orientované texty patriace do biblického (sekundárneho) štýlu v slovenčine je typický častý výskyt veľkých začiatkových písmen – v *biblických pomenovaniach* (Ježiš, Boh a i.) a aj v ich *synonymných osobných zámenách* (On, Jemu, Ona a i.).⁵⁴ Potvrďuje to aj kodifikačná príručka *Pravidlá slovenského pravopisu*,⁵⁵ v ktorej sa uvádza, že s veľkým začiatočným písmenom píšeme „v náboženských textoch na znak úcty každé pomenovanie zastupujúce meno boha v kresťanskom chápaní, Ježiša Krista a Panny Márie“. Keď ale nahliadneme do analyzovaných textov, môžeme badať iba čiastočné uplatnenie aktuálne platných pravopisných princípov. Napriek tomu, že oba preklady obsahujú slová, v tomto prípade *propriá*, *Mocný* a *Spasiteľ*, ktoré považujeme za nepriame označenia Boha, Roháčkov preklad nedodržiava ortografickú zásadu pri upotrebovaní synonymných osobných zámen odkazujúcich práve na transcendentálnu entitu – Boha, a to buď v základnom (napr. v ROH ...*a pokolení bojacím sa jeho*, v SEP ...*s tými, čo sa Ho boja*, ...) alebo privlastňovacom význame (napr. v ROH ...*a sväté je jeho meno*, ..., v SEP ...*a sväté je Jeho meno*...).

Problematika ortografie zámen sa v porovnávaných prekladoch odzrkadľuje aj na úrovni diakritiky. Ide o zvrtné privlastňovacie zámeno *svoj*, ktoré má podľa kodifikačnej normy v rámci svojej paradigmy zväčša krátke zakončenie, odchýlkou je iba tvar v inštrumentáli singuláru – vtedy zámeno *svoj* nadobúda dlhý sufix.⁵⁶ Toto tvrdenie sa na rozdiel od SEP (*Dokázal moc svojím ramenom*, ...) nepremietlo do ROH, v ktorom autor uvádza: „*Silu dokázal svojím ramenom*, ...“.

⁵² Pozn. autorov: V opisoch postupujeme chronologicky, t. j. prvý uvádzame príklad z rekodifikovaného štúrovského prekladu od J. Roháčka (ďalej ako ROH) a následne príklad z evanjelického prekladu v súčasnej spisovnej slovenčine (ďalej ako SEP).

⁵³ Popovič, A.: Originál. Preklad, c. d., s. 151-250; Dekanová, E.: Kapitoly z teórie a didaktiky prekladu odborných textov, c. d., s. 21-23.

⁵⁴ Mistrik, J.: Štylistika. Bratislava: VEDA, 2021, s. 545.

⁵⁵ Dvonč, L. a kol.: Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: VEDA, 2013, s. 57.

⁵⁶ Kolektív autorov: Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: VEDA, 2013, s. 423.

Oba preklady sa začínajú takmer zhodnou formuláciou uvádzajúcou čitateľa do Máriinho chválospevu prostredníctvom dvojbodky (v ROH *Potom riekla Mária: ...*, v SEP *Vtedy povedala Mária: ...*). Interpunkčné rozdiely možno vidieť s presahom do syntaxe v použití iných interpunkčných znamienok, akými sú čiarky (bohato zastúpené v oboch prekladoch), bodkočiarky (prítomné iba v SEP, napr. *...a bohatých prepustil naprázdno; ujal sa ...*), pomlčky (iba v ROH, napr. *...jako bol povedal našim otcom – na milosrdenstvo ...*).

Skupinu pravopisných zmien v analyzovaných textoch završuje jednak odlišný zápis hypotaktickej spojky *pretože*, uvádzajúcej príčinnú vetu a vyskytujúcej sa v SEP, pričom v ROH sa nachádza samostatná spojka *preto*, za ktorou nasleduje takisto samostatná časť *že*, jednak uprednostnenie znelostnej asimilácie pred rešpektovaním súčasných ortografických pravidiel týkajúcich sa predložiek *s/z* – v ROH (*s trónov*) a v SEP (*z trónov*). Daný nesúlad je zvýraznený skutočnosťou, že substantívum *trón* je v obidvoch prekladoch v genitíve plurálu. V takomto prípade je nutné použiť predložku *z*.

b) Morfologické transformácie:

Z morfologického hľadiska pripúšťame, že na vybraný chválospev v oboch prekladoch je možné nazerať ako na dynamický text, v ktorom dominuje procesuálna lexika,⁵⁷ s vysokou frekvenciou slovík (napr. v ROH *zveličuje, splesal, naplnil*; v SEP *velebí, rozveselil, nasýtil*).

Vychádzajúc z odbornej literatúry⁵⁸ rozlišujeme v rámci morfologických analýz a transformácií dve podskupiny:

- zmeny z hľadiska kategoriálnosti, resp. vnútrokategoriálnosti (zmena činného prítomného prídavia v ROH, napr. *...a pokolení bojacím sa jeho.*, na finitný tvar slovesa v SEP, napr. *...s tými, čo sa Ho boja,* ...; zmena činného rodu v ROH, napr. *...svojho služobníka, že by sa rozpomätal na svoje milosrdenstvo ...*, na trpný v SEP, napr. *...svojho služobníka, pamätlivý milosrdenstva,* ...; zmena substantíva v inštrumentáli v ROH, napr. *...splasal nad Bohom,* na substantívum v lokáli v SEP, napr. *...sa rozveselil v Bohu,* ...),
- zmeny z hľadiska slovných druhov, resp. transpozície (zmena substantíva s predložkou v akuzatíve v ROH, napr. *...Abrahámovi a jeho semenu na večnosť.*, na adverbium v SEP, napr. *...Abrahámovi a jeho potomstvu naveky.*; zmena akostného adjektíva v ROH, napr. *...a bohatých preč poslal prázdnych.*, na adverbium v SEP, napr. *...a bohatých prepustil naprázdno.*; zmena životného substantíva v ROH, napr. *mocnárov svrhnul s trónov.*..., na adjektíválium v SEP, napr. *mocných zhodil z trónov.*).

c) Syntaktické transformácie:

Dalo by sa tvrdiť, že syntaktické transformácie sú z pohľadu výrazovej stránky prekladu relatívne mnohohvrstevné. Máme tým na mysli fakt, že do radu syntaktických transformácií, pričom ide o substitúciu jedného typu syntaktickej konštrukcie iným typom, patria zmeny či už na úrovni slovosledu, aktuálneho členenia výpovede, vetných členov, syntagiem, ako aj na úrovni vetných a polovetných konštrukcií i súvetí.

V analyzovaných biblických prekladoch sme identifikovali niekoľko významných zmien slovosledu, ktorý je ovplyvnený špecifikami a historickým vývinom jazyka v dobe vzniku prekladu (v ROH napr. *Moja duša zveličuje hospodina.*..., *...odteraz ma budú blahoslaviť*; v SEP napr. *Velebí moja duša Pána.*..., *...blahoslaví ma budú odteraz.*...). Podľa dostupných odborných prameňov⁵⁹ je pre liturgické texty okrem iného charakteristické aj využívanie rôznych rečových

⁵⁷ Mistrik, J.: Štylistika, c. d., s. 47.

⁵⁸ Dekanová, E.: Kapitoly z teórie a didaktiky prekladu odborných textov, c. d., s. 25-26.

⁵⁹ Porov.: Pavlovič, J.: O niektorých problémoch prekladania textu Nového zákona do slovenčiny. In Doruľa, J. (ed.): O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 156.

stylistických figur, najčastejšie inverzie, čo má priamy dosah na modelovú štruktúru vety (napr. v ROH ...*a bohatých preč poslal prázdnych*.⁶⁰). Transformácie vetných členov a polopredikatívnych konštrukcií sú v prekladoch pomerne frekventované. V našom koncepte spomenieme napríklad zmenu objektového doplnku v ROH ...*bohatých preč poslal prázdnych* na adverbiálne spôsobu v SEP *bohatých prepustil naprázdno* alebo zmenu hypotaktického súvetia s vedľajšou vetou príslovkovou príčinnou (v ROH *Zaujal sa Izraela, svojho služobníka, že by sa rozpaľoval na svoje milosrdenstvo*, ...) na prívlastkovú poloprediktívnu konštrukciu vyjadrenú adjektívom (v SEP ...*ujal sa Izraela, svojho služobníka, pamätlivý milosrdenstva*, ...), vďaka ktorej daný textový segment pôsobí konzistentnejšie a usúvzťažnenejšie.

V danej súvislosti lingvistická analýza a komparácia ukázali, že časťami sú aj zmeny jednoduchých viet s jedným rozčleneným predikátnym jadrom (v ROH ...*rozptýlil pyšných myslou ich srdca*, ...) na jednoduché hypotaktické súvetie s vedľajšou vetou prívlastkovou (v SEP ...*rozprášiť tých, čo sa povyšovali zmyšľaním srdca*).

d) Lexikálno-sémantické transformácie:

Poslednými identifikovanými transformáciami sú zmeny na úrovni lexikológie a sémantiky, ktoré sa v porovnávaných textoch prejavujú v najväčšom a najvýraznejšom rozsahu, pretože osobitosť každého jazyka sa odzrkadľuje predovšetkým v rozdieloch ich lexikálnych systémov, teda v obsahovej stránke slova. Každé slovo je totiž fakultatívnu súčasťou lexikálneho systému jazyka.

Vo všeobecnej lexikálno-sémantickej rovine zaznamenávame využitie niektorých typov lexiky⁶¹. V prekladoch evidujeme napríklad kvalifikujúcu lexiku, zahŕňajúcu triedu takých slov, ktorými sa bližšie určujú veci pomenúvaním ich príznakov, akými sú adjektíva, niektoré adverbiá a číslovky (v ROH ...*preto že mi učinil veľké veci ten Mocný*, v SEP ...*pretože Mocný učinil so mnou veľké veci*...; v ROH ...*a bohatých preč poslal prázdnych*., v SEP ...*a bohatých prepustil naprázdno*; ...).

Značne zastúpená je aj procesuálna lexika, ktorú predstavujú slovesá ako slová pomenávajúce dynamické priznaky vecí (v ROH *Silu dokázal svojim ramenom, rozptýlil pyšných myslou ich srdca, mocnárov svrhnul s trónov a povýšil ponížených, lačných naplnil*..., v SEP *Dokázal moc svojim ramenom, rozprášiť tých, čo sa povyšovali zmyšľaním srdca; mocných zhodil z trónov a povýšil ponížených, lačných nasýtil*...).

Zo skupiny gramatickej lexiky, do ktorej spadajú také gramatické prostriedky (napr. gramatické morfémy alebo gramatické slová – spojky a predložky), ktoré vo flectívnych jazykoch spájajú slová, čím reflektujú kompatibilitu a kongruenciu slov. V analyzovanej pasáži Lukášovho evanjelia sme v oboch jej prekladoch vyhodnotili ako najčastejšie sa vyskytujúcu parataktickú spojku *a* v zlučovacom význame, ktorá zabezpečuje lineárnosť a jednorozmernosť textu (napr. v ROH *Moja duša zveľičuje hospodina, a môj duch splenal nad Bohom*..., *preto že mi učinil veľké veci ten Mocný, a sväté je jeho meno, a jeho milosrdenstvo do pokolení a pokolení*..., *mocnárov svrhnul s trónov a povýšil ponížených, lačných naplnil dobrými vecami a bohatých preč poslal prázdnych*...);⁶² Okrem parataktických spojok preklady obsahujú aj hypotaktické spojky, resp. vzťažné zámená vo funkcii spojok, vyjadrujúce subordinačné vzťahy tvoriac pritom plošné a dvojrozmerné textové útvary (v ROH ...*môj duch splenal nad Bohom, mojim Spasiteľom, že vzhliadnul na poníženie svojej dievky*..., *odteraz ma budú blahoslaviť všetky pokolenia, preto že mi učinil veľké veci*...; v SEP *Jeho milosrdenstvo s tými, čo sa Ho boja*..., ...*ujal sa Izraela, svojho služobníka, pamätlivý milosrdenstva, ako povedal našim ocom*...).

⁶⁰ V SEP: ...*a bohatých prepustil naprázdno*.

⁶¹ Podľa Mistrík, J.: Štylistika, c. d., s. 42-108.

⁶² V SEP je umiestnenie spojky identické.

V textoch sa nachádzajú aj predložky, ktorých úlohou je napomáhať vyjadrovaniu vzťahov medzi jednotlivými javmi v rámci komunikácie. Podarilo sa nám identifikovať iba jednoduché prvotné predložky viažuce sa s rôznymi pádmami (v ROH ...*naď Bohom...*, ...*na poníženie...*, ...*do pokolení...*; v SEP ...*v Bohu...*, ...*na poníženie...*, ...*z pokolení na pokolenia...*) a jednu vokalizovanú prvotnú predložku (v SEP ...*so mnou...*), druhotné predložky sa tu nevyskytovali.

Typy lexiky v našej koncepcii zakončujeme expresívnou lexikou, pozostávajúcou z citovo zafarbených slov, t. j. expresív, s kladným alebo záporným odtienkom. Prostredníctvom rôznych myšlienkových postupov – analýzy, syntézy, komparácie, exemplifikácie a generalizácie – sme sa dopracovali k tomu, že v oboch prekladoch sú prítomné už spomínané expresívne výrazy. Zaujímavosťou je, že kým v jednom preklade je uvedené expresívum, v tom druhom je naopak jeho nociónálny náprotivok (v ROH ...*vzhliadnuť na poníženie svojej dievky...*, v SEP ...*zhliadol na poníženosť svojej služobnice...*; v ROH ...*rozptýľil pyšných myslou ich srdca...*, v SEP ...*rozprášil tých, čo sa povyšovali zmýšľaním srdca...*). Autori KSSJ⁶³ a SSSJ A – G⁶⁴ uvádzajú pri výklade substantíva okrem iných významov aj jeho expresívnu sémantiku – *dôverné oslovenie (blízkej osoby)*. Dokonca sa podľa slovníkov dané substantívum upotrebuje aj vo frazeologických jednotkách, napr. *pozerat' sa za dievkami* vo význame zaujímať sa o ne.⁶⁵ Substantívum služobnica nie je citovo zafarbené a v slovníku je pri ňom uvedený identifikátor cirk.,⁶⁶ čo značí, že ide o pojem využívaný v liturgii, napr. *služobnica Pána*.

Ďalšou porovnávanou dvojicou slov sú slovesá *rozptýľil* (bez expresívneho príznaku, je teda citovo neutrálne)⁶⁷ a *rozprášil* (s expresívnym príznakom vo význame *rozohnať*, vyznačujúce sa nápadnosťou po obsahovej i formálnej stránke).⁶⁸

Na tomto mieste našej analýzy sa ešte žiada doplniť informáciu poukazujúcu na posuny v reko-difikovanej štúrovčine a súčasnej spisovnej slovenčine v zmysle lexikálno-sémantickej rozdielnosti slovies *zveličovať*⁶⁹ a *velebiť*.⁷⁰ Kým v ROH sa uvádza *Moja duša zveličuje hospodina...*, kde zvýraznené sloveso znamená podľa KSSJ neprimerane zväčšovať význam, preháňať, preexponovať, v SEP sa píše *Velebí moja duša Pána...*, kde má význam zvýrazneného slovesa v porovnaní s predchádzajúcim pozitívnejšiu konotáciu – oslavovať, chváliť. Z tohto dôvodu sa nám so zreteľom na celkový pátos a úmysel vybraného liturgického textu javí ako vhodnejšie použité sloveso *velebiť*.

Z hľadiska lexikálno-sémantických kritérií možno upriamiť pozornosť aj na špecifickosť biblických textov spočívajúcej vo výskyte synonym k slovu *Boh*.⁷¹ Žiada sa pripomenúť, že tradične sa za synonymá považujú také slová, ktoré majú spoločný denotát vo svojich lexikálnych významoch, ale odlišné signifikáty.⁷² V porovnávaných prekladoch sú spomínané synonymá k slovu *Boh* buď identické (v ROH ...*mojim Spasiteľom...*, ...*ten Mocný...*; v SEP ...*mojom Spasiteľovi...*, ...*pretože Mocný...*), alebo rozdielne (v ROH *Moja duša zveličuje hospodina...*; v SEP *Velebí moja duša Pána...*).⁷³

⁶³ Kačala, J. a kol.: Krátky slovník slovenského jazyka. Martin: Matica slovenská, 2020, s. 123.

⁶⁴ Balážová, Ľ. – Buzássyová, K. a kol.: Slovník súčasného slovenského jazyka A – G. Bratislava: VEDA, 2006, s. 636.

⁶⁵ Kačala, J. a kol.: Krátky slovník slovenského jazyka, c. d., s. 123.

⁶⁶ Kačala, J. a kol.: Krátky slovník slovenského jazyka, c. d., s. 669.

⁶⁷ Kačala, J. a kol.: Krátky slovník slovenského jazyka, c. d., s. 631.

⁶⁸ Kačala, J. a kol.: Krátky slovník slovenského jazyka, c. d., s. 630.

⁶⁹ Kačala, J. a kol.: Krátky slovník slovenského jazyka, c. d., s. 942.

⁷⁰ Kačala, J. a kol.: Krátky slovník slovenského jazyka, c. d., s. 806.

⁷¹ K výskytu polysémických slov a ich širšej uplatniteľnosti v liturgických textoch pozri viac Hrdinová, E. M.: Preklad liturgického textu v rozmanitých kultúrnych kontextoch (Koptové na německých webových stránkách). In: Acta Patristica, 2019, roč. 10, č. 20, s. 6.

⁷² Ondrus, P.: Slovenská lexikológia II. Bratislava: SPN, 1972, s. 18-19.

⁷³ V zhode so Synonymickým slovníkom slovenčiny. Bratislava: VEDA, 2000, s. 50.

V danej súvislosti je potrebné uviesť aj prítomnosť proprií, bohato zastúpených v liturgických textoch, ktorým sme sa okrajovo venovali aj pri ortografických transformáciách⁷⁴ (v ROH *Potom riekla Mária*:..., v SEP *Vtedy povedala Mária*:..., v ROH *...splešal nad Bohom*..., v SEP *...sa rozveselil v Bohu*..., v ROH *...Abrahámovi a jeho semenu*..., v SEP *...Abrahámovi a jeho potomstvu*..., v ROH *Zaujal sa Izraela*..., v SEP *...ujal sa Izraela*...). Ďalej v kontexte diferenciácie slovnej zásoby zo sémantickej stránky evidujeme v textoch aj polysémické slová,⁷⁵ ktoré v porovnaní so synonymami majú odlišné denotáty a spoločný signifikát.⁷⁶

Na základe najnovšieho kodifikačného KSSJ uvádzame najreprezentatívnejšie polysémické pomenovania identifikované v skúmaných textoch, pričom tučným písmom zvyrazňujeme význam pomenovania, ktorý korešponduje s kontextom prekladu daného biblického textu:

- *spasiteľ*: 1. kniž. kto prináša spásu, záchranca, **2. náb. Spasiteľ (sveta) Ježiš Kristus, Vykupiteľ (v ROH aj v SEP)**;⁷⁷
- *semeno*: 1. zárodok rastliny, 2. biol. produkt samčích pohlavných žliaz, **3. zastar. potomstvo (iba v ROH)**^{78,79}
- *mocnár* (kniž.): **1. kto má moc nad niečím, vládca (iba v ROH)**, 2. monarcha, panovník;⁸⁰
- *duch*: živ. 1. nadprirodzená netelesná bytosť, 2. (vynikajúca) osobnosť (napr. bol to štátnický duch)/neživ. **1. myšlienková, duchovná sféra človeka, myšlienky, myseľ (v ROH aj v SEP)**, 2. duš. schopnosti, nadanie, 3. duš. vlastnosti, založenie (napr. mať bojového ducha), 4. duš. stav, nálada, 5. -a/duch celkový ráz, ovzdušie atmosféra;⁸¹
- *rameno*: **1. časť hornej ľudskej končatiny od lakťa po plece (v ROH aj v SEP)**,⁸² 2. časť niečoho vybiehajúceho do boku (pripomínajúca ľudské rameno), 3. správ. plece;⁸³
- *otec*: **1. muž vo vzťahu k svojmu dieťaťu (v ROH aj v SEP)**,⁸⁴ náb. nebeský Otec, 2. muž, kt. zastupuje otca al. má k niekomu, niečomu vzťah ako otec, náb. duchovný otec, 3. test al. svokor, 4. (v oslovení) starší muž, manžel, 5. iba mn. kniž. predkovia, 6. cirk. titul duchovných osôb (Svätý Otec);⁸⁵
- *Izrael*:⁸⁶ 1. osobitné meno patriarchu Jakuba, **2. názov, ktorým sa označuje celé Jakubovo pokolenie, čiže izraelský ľud (v ROH aj v SEP)**, 3. názov na označenie Severného kráľovstva a jeho ľudu, 4. názov na označenie Júdskeho kráľovstva, 5. názov, ktorým sa po babylonskom zajatí označoval vyslobodený ľud, 6. všeobecný názov, ktorým v judaizme označovali seba samých tí, čo zachovali vieru v Jahveho.

⁷⁴ Pozri k tomu našu podkapitolu s názvom „Ortografické transformácie“, s. 233..

⁷⁵ Porov. Hrdinová, E. M.: Preklad liturgického textu v rozmanitých kultúrnych kontextoch, c. d., s. 6.

⁷⁶ Ondrus, P.: Slovenská lexikológia II., c. d., s. 16.

⁷⁷ KSSJ, s. 676.

⁷⁸ Vo význame potomstva je slovo semeno použité aj v rekodifikovanom štúrovskom preklade a v preklade v súčasnej spisovnej slovenčine už evidujeme slovo potomkovia (v ROH *...a jeho semenu na večnosť*..., v SEP *...a jeho potomkom naveky*...).

⁷⁹ KSSJ, s. 652.

⁸⁰ KSSJ, s. 341.

⁸¹ KSSJ, s. 150.

⁸² V skúmaných prekladoch sa síce spomína rameno v tomto význame, ale z hľadiska posudzovania celkového kontextu je citeľný jeho metaforický nádych.

⁸³ KSSJ, s. 603.

⁸⁴ V skúmaných prekladoch sa spomína substantívum *otec* v datíve plurálu, pričom z kontextu explicitne vyplýva, že sa ním myslí starozákonná postava Abrahám so svojim potomstvom. „Pre jeho vieru a oddanosť Bohu Cirkev ho pokladá za svojho praotca, za duchovného otca kresťanov.“ – cit. podľa: Teologický a náboženský slovník. I. diel A – K. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2006, s. 13-14.

⁸⁵ KSSJ, s. 454.

⁸⁶ Z dôvodu absencie daného slova v KSSJ uvádzame význam podľa: Teologický a náboženský slovník. I. diel A – K. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2006, s. 509-510.

Na margo viacvýznamových pomenovaní J. Findra konštatuje, že ak do textu vstupuje viacvýznamové slovo, vzniká napätie medzi významovou divergenciou slova a kontextom, čo zapríčiňuje vlastne jeho funkčné uplatnenie v texte.⁸⁷

V súlade s odbornou literatúrou vyčleňujeme v rámci lexikálno-sémantickej charakteristiky analyzovaných prekladov samostatnú skupinu biblizmov,⁸⁸ príznačnú práve pre nábožensky orientované texty (v ROH aj v SEP ...a **sväté** je j/Jeho meno...; v ROH ...sa rozpaľoval na svoje **milosrdenstvo**..., v SEP ...pamätlivý **milosrdenstva**...).

Záver

Vývoj translatológie úzko súvisí s prekladom náboženských textov. Spomeňme napríklad *Septuagintu* – preklad Starého zákona z hebrejčiny do gréčtiny –, prvé preklady Konštantína a Metoda, Tranovského *Citharu sanctorum*, Kamaldulskú Bibliu či prekladateľskú aktivitu Tablica, Hollého a Palkoviča v bernolákovčine. V danej súvislosti sa žiada pripomenúť, že z obdobia preromantizmu sa nezachovali žiadne zmienky o translatologickej praxi z dôvodu kultúrno-politického vplyvu vtedy naberajúceho na intenzite. Súdobá idea slovanskej vzájomnosti podporovala význam prekladu čisto pragmaticky – len ako návod na čítanie originálu – a zároveň zapríčinila limitáciu estetickú funkcie i výrazovej pestrosti prekladu.

Neskôr v štyridsiatych rokoch 19. storočia došlo v oblasti štúrovskej kodifikácie k nesúladu, ktorý vyplynul z potreby používateľov jazyka zefektívniť štúrovčinu po praktickej stránke. Z hľadiska prekladateľskej tradície štúrovčina neprinesla žiaden zásadný vklad do problematiky prekladov sakrálnych textov. Až začiatkom 20. storočia sa profesorovi a protestantskému farárovi J. Roháčkovi ako prvému podarilo preložiť z pôvodných jazykov do rekodifikovanej štúrovčiny štvoricu evanjelií. Postupne svoj prekladový diapazón rozšíril o ďalšie biblické knihy, čím dosiahol kompletný preklad Starej a Novej zmluvy. Poskytol tak slovenským veriacim augsburského vierovyznania kvalitne spracovanú alternatívu k českej Kralickej Biblii.

Čo sa týka recipacity jazyka a liturgie, možno tento abstraktný vzťah vnímať ako komplexný jav v rôznych kontextoch, pričom jazyk nielenže odzrkadľuje historický a kultúrny vývin spoločnosti, ale prináša aj obraz o religióznom myslení. Jazyk, resp. slovo je v tomto smere považované za prostriedok k plnohodnotnému stotožneniu sa človeka s Božou prozreteľnosťou. Hoci sa problematika prekladu liturgických textov primárne rieši na úrovni výskumu klasickej filológie či liturgistiky, je potrebné, aby na tomto procese rovnako participovala aj translatológia, aj moderná filológia. Ako sa ukázalo, preklady Biblie by mali byť syntakticky, sémanticky, terminologicky i gramaticky explicitné, jasné a jednoznačné.

Nadväzujúc na spomínané podmienky determinujúce adekvátnosť prekladu, sumarizujeme výsledky nášho výskumu (presnejšie výrazové transformácie) prostredníctvom ucelenej Tabuľky 3. Jednotlivé citované pasáže z prekladov ROH a SEP sú zatriedené do samostatných stĺpcov, pričom je špecifikovaný aj príslušný typ transformácie. Ostatné zistenia týkajúce sa napríklad zhôd na rôznych úrovniach, prítomnosti polysémických slov, biblizmov, expresív atď. v tabuľke neuvádzame, keďže primárnym cieľom štúdie je práve poukázať na posuny v analyzovaných prekladoch liturgického textu.

⁸⁷ Findra, J.: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta, 2004, s. 39.

⁸⁸ Pozri Mistrik, J.: Štylistika, c. d., s. 545; Rončáková, T.: Niektoré špecifiká biblického jazyka. In Lapko, R. (ed.): K metodike nového prekladu Svätého písma do slovenčiny. Mahtomedi: Vision Slovakia, 2016, s. 240.

Typy transformácií	Časti textu, ktorých sa týkajú konkrétne rozdiely (zmeny sú vyznačené tučne)	
	Roháčkov preklad	Súčasný evanjelický preklad
Ortografické transformácie	...a pokolení bojacím sa jehos tými, čo sa Ho boja, ...
	...a sväté je jeho meno,a sväté je Jeho meno...
	Silu dokázal svojim ramenom, ...	Dokázal moc svojim ramenom, ...
	...jako bol povedal našim otcom – na milosrdenstvopamätlivý milosrdenstva, ako povedal našim otcom, ...
	...a bohatých preč poslal prázdnych. Zaujal sa...	...a bohatých prepustil naprázdno; ujal sa ...
	... preto že mi učinil veľké veci ten Mocný, pretože Mocný učinil so mnou veľké veci, ...
	...mocnárov svrhnul s trónov...	...mocných zhodil z trónov...
Morfologické transformácie	...a pokolení bojacím sa jeho.	...s tými, čo sa Ho boja , ...
	...svojho služobníka, že by sa roz pamätal na svoje milosrdenstvo...	...svojho služobníka, pamätlivý milosrdenstva, ...
	...splesal nad Bohom ,sa rozveselil v Bohu , ...
	...Abrahámovi a jeho semenu na večnosťAbrahámovi a jeho potomstvu naveky .
	...a bohatých preč poslal prázdnycha bohatých prepustil naprázdno ; ...
	mocnárov svrhnul s trónov...	mocných zhodil z trónov...
Syntaktické transformácie	Moja duša zveľičuje hospodina...; ...odteraz ma budú blahoslaviť; ⁸⁹	Velebí moja duša Pána...; ...blahoslaviť ma budú odteraz...
	...a bohatých preč poslal prázdnycha bohatých prepustil naprázdno .
	Zaujal sa Izraela, svojho služobníka, že by sa roz pamätal na svoje milosrdenstvo,ujal sa Izraela, svojho služobníka, pamätlivý milosrdenstva, ...
	...rozptýlil pyšných mysľou ich srdca,rozprášil tých, čo sa povyšovali zmýšľaním srdca.
Lexikálno-sémantické transformácie	...preto že mi učinil veľké veci ten Mocný	...pretože Mocný učinil so mnou veľké veci...
	...a bohatých preč poslal prázdnycha bohatých prepustil naprázdno ; ...
	Silu dokázal svojim ramenom, rozptýlil pyšných mysľou ich srdca, mocnárov svrhnul s trónov a povýšil ponížených, lačných naplnil ...	Dokázal moc svojim ramenom, rozprášil tých, čo sa povyšovali zmýšľaním srdca; mocných zhodil z trónov a povýšil ponížených, lačných nasýtil ...
	...môj duch splesal nad Bohom, mojim Spasiteľom, že vzhliadnul na poníženie svojej dievky..., odteraz ma budú blahoslaviť všetky pokolenia, preto že mi učinil veľké veci...	Jeho milosrdenstvo s tými, čo sa Ho boja..., ...ujal sa Izraela, svojho služobníka, pamätlivý milosrdenstva, ako povedal našim otcom...
	... nad Bohom..., ... na poníženie..., ... do pokolení...	... v Bohu..., ... na poníženie..., ... z pokolení na pokolenia...
	...preto že mi učinil veľké veci...	...učinil so mnou veľké veci, ...
	...vzhliadnul na poníženie svojej dievkyzhliadol na poníženosť svojej služobnice ...
	... rozptýlil pyšných mysľou ich srdca...	... rozprášil tých, čo sa povyšovali zmýšľaním srdca...
	Moja duša zveľičuje hospodina...	Velebí moja duša Pána...
	Moja duša zveľičuje hospodina ...	Velebí moja duša Pána ...

Tabuľka 3: Prehľad transformácií v Roháčkovom preklade (1916) a v súčasnom evanjelickom preklade (2015) Máriinho chválospevu

⁸⁹ V danom prípade žiadnu časť pasáže nevyznačujeme, pretože ide iba o slovosledovú zmenu.

Na základe získaných údajov ukotvených v Tabuľke 3 možno skonštatovať, že v porovnávaných prekladoch daného liturgického textu z Lukášovho evanjelia zaznamenávame z jazykového hľadiska najčastejší výskyt lexikálno-sémantických transformácií, ktoré sa týkajú predovšetkým procesualnej, kvalifikujúcej, gramatickej i expresívnej lexiky. Navyše sa analyzované preklady líšia aj zastúpením polysémických či biblických slov. Ostatné typy transformácií sa ukazujú ako tiež zásadné, ale menej frekventované.

Взаимоотношение между реформированным словацким языком Л. Штура и современным литературным словацким языком в переводах определённого литургического текста

Патрик Козар – Патрик Лекеш

Переводы библейских текстов всегда формировались в контексте исторических и конфессиональных условий, в данном случае на мере их восприятия на территории сегодняшней Словакии. Хотя кодификация словацкого литературного языка осуществилась лишь в середине XIX в., словаки сначала (XVI в.) пользовались чешским языком, т. наз. «*библичиной*» (литературный чешский язык для евангелических богослужений). Далее наблюдаются попытки католиков включать в литургию на латыни отрывки на словацком языке, а также попытки протестантов перевести Библию на словацкий язык (на рубеже XVIII – XIX вв.), и первые анонимные издания Библии на словацком языке (в первой половине XIX в.). Современные версии переводов литургических текстов на словацкий могут быть частичными (первые две книги из Пятикнижия Моисея, 1915) или полными (*Sväté písmo*, 1966). Предметом исследования является анализ и сравнение переводов конкретного текста (Евангелие от Луки) на реформированном словацком литературном языке Людовита Штура (J. Roháček: *Život nášho Pána a Spasiteľa Ježiša Krista dľa Ev. sv. Lukáša*, 1916) и на современном словацком литературном языке (евангелический перевод: *Biblia. Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy*, 2015.). На основе результатов анализа в данных переводах определяются и выделяются конкретные трансформации на орфографическом, морфологическом, синтаксическом и лексико-семантическом уровнях.

